

УДК 340:342.1

 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10114541>
О.С. ГОЛОВАЩЕНКО,

провідний науковий співробітник наукового сектору теоретико-методологічних проблем організації державної влади Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, м. Харків, Україна; e-mail: olgol@meta.ua;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9057-1936>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА СОЦІАЛЬНА ПРАВОВА ДЕРЖАВА: ВЗАЄМОДІЯ В КОНТЕКСТІ МОВНИХ ТА ІНШИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ВІДНОСИН

O.S. HOLOVASHCHENKO,

Leading Researcher, Scientific Sector of Theoretical and Methodological Problems of the Organization of State Power, Scientific Research Institute of State Building and Local Government, National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Ph.D. in Law, Senior Researcher, Kharkiv, Ukraine, e-mail: olgol@meta.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9057-1936>

CIVIL SOCIETY AND THE SOCIAL LAW STATE: INTERACTION IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC AND OTHER SOCIOCULTURAL RELATIONS

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEYWORDS)

Постановка проблеми. У кожній країні громадянське суспільство починає формуватися на певному етапі суспільного розвитку, відбиваючи його конкретні характеристики, потреби та інтереси. Певні передумови для становлення громадянського суспільства потенційно існують у культурі будь-якого народу. Сучасне поняття "громадянське суспільство" охоплює значний обсяг соціальних явищ, зокрема, соціально-економічні, культурні, мовні, моральні, релігійні, національні, поряд із широким колом суспільних інститутів, що корелюють їм. Сучасна держава та громадянське суспільство передбачають утвердження правових взаємовідносин між владою та громадянами (зокрема з мовних та інших соціокультурних питань), відповідно, права і свободи людини і громадянина повинні розглядатися як такі, що відповідають найважливішому компоненту соціокультурного середовища кожного індивіда, наданому йому від народження. Тому **метою** статті є визначення взаємодії громадянського суспільства та соціальної правової держави в контексті мовних та інших соціокультурних відносин. **Методи.** За допомогою аналізу проведено дослідження впливу соціокультурного середовища на взаємовідносини держави та суспільства. Формально-юридичний метод допоміг у виділенні напрямків взаємодії та розвитку держави та суспільства. **Результати.** Зазначається, що найбільш успішним способом пом'якшення політичних, економічних, культурних, мовних та інших протиріч, є встановлення соціального партнерства між державою і громадянським суспільством, що досягається контролем суспільства над державою, для забезпечення демократичного напрямку її діяльності. Має бути виключена будь-яка можливість надмірного втручання держави в соціально-економічну, культурну та духовну сфери життя суспільства. **Висновки.** Установлено, що для соціальної стабільності в країні важливо забезпечувати баланс соціально-економічних, культурних та інших інтересів громадянського суспільства. Разом з тим, в основу можуть бути покладені соціальні, психологічні, економічні, культурні, національно-етнічні, мовні та інші тенденції й особливості розвитку суспільства.

Ключові слова: демократична, соціальна правова держава; громадянське суспільство; сучасна держава; соціокультурний аспект; мовна політика; мовні відносини; мовні права; соціальне партнерство; права і свободи людини і громадянина

Problem statement. In each country, civil society begins to form at a certain stage of social development, reflecting its specific characteristics, needs and interests. Certain prerequisites for the formation of civil society potentially exist in the culture of any nation. The modern concept of "civil society" encompasses a wide range of social phenomena, including socioeconomic, cultural, linguistic, moral, religious, and national ones, along with a wide range of social institutions that correlate with them. The modern state and civil society envisage the affirmation of legal interactions between the authorities and citizens (in particular, on language and other socio-cultural issues), and accordingly, human and civil rights and freedoms should be considered as corresponding to the most important component of the socio-cultural environment of each individual, given to him or her from birth. Therefore, the **purpose** of the article is to determine the interaction of civil

society and the social legal state in the context of linguistic and other socio-cultural relations. **Methods.** The analysis was used to study the impact of the socio-cultural environment on the relations between the State and the civil society. The formal legal method helped to identify the forms and directions of interaction and development of the state and civil society. **Results.** The author notes that the most successful way to mitigate political, economic, cultural, linguistic and other contradictions is to establish a social partnership between the State and civil society, which is achieved by the control of the Civil Society over the State to ensure the democratic direction of its activities. Any possibility of excessive state interference in the socio-economic, cultural and spiritual spheres of society should be excluded. **Conclusions.** It is established that for social stability in the country it is important to ensure a balance of socio-economic, cultural and other interests of civil society. At the same time, this may be based on social, psychological, economic, cultural, national-ethnic, linguistic and other trends and features of society's development.

Keywords: *democratic social law state; civil society; modern state; socio-cultural aspect; language policy; language relations; language rights; social partnership; human and civil rights and freedoms*

Постановка проблеми

У кожній країні громадянське суспільство починає формуватися на певному етапі суспільного розвитку, відбиваючи його конкретні характеристики, потреби та інтереси. У цілому, проблематика держави, суспільства є досить розробленою у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. За останні роки питання становлення й розвитку держави і суспільства не втратило своєї актуальності, а більше того, стало активніше вивчатися, особливо в сфері мовних та інших соціокультурних відносин, оскільки дослідники намагаються знайти обґрунтування тим змінам, які постійно відбуваються в інститутах громадянського суспільства у зв'язку із трансформацією держав, розширенням соціальних функцій держав, впливу геополітичних факторів тощо. Свій внесок у розробку концепції громадянського суспільства та держави зробили зарубіжні вчені, зокрема Е. Геллнер (Gellner, 1994), Дж. Кін, Дж. Александер (Alexander, 1998, 1990) [1–4] та ін. Серед вітчизняних науковців цим питанням приділяє увагу також низка науковців, серед яких В. Бабкін, А. Карась, О. Петришин, В. Селіванов, А. Сіленко, О. Скрипнюк та інші [5–7].

Водночас, надзвичайно актуальним є визначення взаємодії громадянського суспільства та соціальної правової держави в контексті мовних та інших соціокультурних відносин, що є *метою* статті. Її *новизною* є інтеграція мовних та інших соціокультурних відносин в аспекті взаємодії громадянського суспільства і соціально-правової держави та сучасних тенденцій їх розвитку. *Завдання* статті полягають у визначенні взаємовідносин громадянського суспільства та держави; впливу на громадянське суспільство та державу мовних та інших соціокультурних факторів; забезпечення інтересів громадянського суспільства в контексті мовно-правової політики для соціальної стабільності та розвитку країни.

Розвиток мовних та інших соціокультурних взаємовідносин громадянського суспільства та держави

Певні передумови для становлення взаємодії громадянського суспільства та соціальної правової держави в контексті мовних та інших соціокультурних відносин потенційно існують у культурі будь-якого народу, а можливо навіть і більш глибоко – у природі окремої особистості. Це означає, що цінності, на яких воно формується, не відторгаються жодною культурою, однак вони не в будь-який момент і далеко не в повному обсязі можуть бути реалізовані через наявність певних специфічних для конкретної країни особливостей політичного, економічного, культурного, мовного, релігійного характеру. Так, загальновідомо, що в одних країнах розвинуто громадянське суспільство формується значно швидше, а в інших його розбудова гальмується певними факторами. Здебільшого це залежить від інтерпретаційних можливостей самої культури, від характеру відносин людини з соціокультурною цілісністю, від механізмів забезпечення такої цілісності [8, с.14]. На ці особливості вказують деякі науковці, коли зазначають, що у будь-якому суспільстві, крім універсальних чинників, працюють фактори, які обумовлені особливостями формування даного суспільства, історією його взаємин із державою, психотипами переважної більшості його представників, що сформувалися у процесі суспільного розвитку [9, с.55].

Дослідження процесу історичного розвитку громадянського суспільства дозволяє зробити висновок, що витoki ідеї сягають ще часів античності, коли філософи здебільшого не розрізняли державу і суспільство, тим більше, в мовно- або іншому соціокультурному контексті, оскільки ці явища значною мірою збігалися, а суспільство розглядалося як проста громадська спільність. У сучасних умовах поняття "грома-

дяньське суспільство" є набагато ширшим за змістом і охоплює значний обсяг не завжди однорідних соціальних явищ. Зокрема, ідеться про сукупність таких неполітичних відносин, як соціально-економічні, культурні, моральні, релігійні, мовні, національні поряд із широким колом суспільних інститутів, що корелюють їм. Ядро цих відносин становлять різноманітні соціальні суб'єкти (сім'я, класи, соціальні прошарки, нації), які пов'язані між собою спільними інтересами політичного, соціально-економічного, культурного та духовного характеру [10, с.271].

З практичної точки зору цікавою є постановка питання про співвідношення правової держави і громадянського суспільства у контексті визначення того, хто з них історично виникає раніше. Звісно, що констатація у часі точного моменту виникнення обох цих явищ є значно ускладненою через наявність великої кількості перехідних форм кожного з них. На нашу думку, громадянське суспільство є первинним відносно правової держави, виникнення якої обумовлене його потребами, тим більше що воно має самостійний механізм функціонування. Суспільство виступає соціальним фундаментом держави і, разом з тим, її соціальним середовищем. Воно бере участь у її формуванні та функціонуванні відповідно до своїх інтересів і цінностей, в тому числі, й мовної політики, певним чином стримуючи і здійснюючи контроль над нею. Говорити про формування громадянського суспільства можна лише з моменту появи особистості як самостійного, індивідуального члена суспільства, якому належить комплекс прав і свобод. Відповідно лише за наявності громадянського суспільства може існувати, розвиватися і успішно вирішувати свої завдання правова держава. Саме вона визнає, гарантує та закріплює права і обов'язки людини і громадянина, упорядковує на основі правових норм мовні та інші соціокультурні відносини, що виникають у громадянському суспільстві.

Водночас як свідчить досвід, ефективність розвитку громадянського суспільства безпосередньо залежить від ступеня захищеності індивідуальної, суспільної та соціокультурної сфер життя від надмірної регламентації з боку держави та її органів. Лише в демократичній, соціальній правовій державі із розвинутим громадянським суспільством досягається гармонія у взаєминах держави і суспільства, де вони виступають як рівноправні партнери. Отже, громадянське суспільство є ефективним механізмом, що покликаний забезпечити контроль над владою,

гарантувати неможливість її узурпації. Загальновідомо, що легітимною є лише та державна влада, яка діє на основі права, одержуючи статус правової держави, при цьому право постає як засіб врівноваження інтересів громадян і влади, а отже, громадянського суспільства і держави. Без гарантування державною владою, що наділена прерогативами здійснення примусу у суспільстві, мовні та інші соціокультурні правовідносини були би негарантованими. Потрібно враховувати, що застосування класичних інструментів впливу держави на громадянське суспільство або навіть їх посилення може бути недостатнім для трансформаційного суспільства, у якому "рух уперед не набув якостей незворотності завдяки розвитку між різними об'єднаннями громадян" [9, с.53], внаслідок чого цей процес може бути надто довгим. Важливого значення для його успішного завершення набуває активна участь в цьому громадянського суспільства і його інститутів.

Таким чином, правова держава і громадянське суспільство передбачають утвердження правових взаємовідносин між владою та громадянами, тобто мова йде не про односторонній вплив, а про складний двосторонній зв'язок. Це означає, що права і свободи людини і громадянина повинні розглядатися не як "привілеї", що надані державою, а як такі, що відповідають найважливішому компоненту соціокультурного середовища кожного індивіда (зокрема і його мовним потребам), наданому йому від народження, який має вагу не лише серед інших громадян, але й для державної влади. Важливого значення при цьому набуває проблема обов'язкового "проходження" потреб особистості та громадянського суспільства в цілому крізь призму волі держави, для набуття ними законодавчої форми [11, с.36].

Вплив на громадянське суспільство та державу мовних та інших соціокультурних факторів

Зростання впливу соціально-економічних, культурних, моральних, релігійних, мовних та інших факторів на формування громадянського суспільства та держави має свою історію. Ще у 2006 році американський політолог Самуель Філіпс Гантінгтон передбачив, що у найближчі десятиліття питання ідентичності, тобто культурної спадщини, мови та релігії, відіграватимуть центральну роль у політиці, натякаючи на зміну зв'язків і антагонізму між країнами, які він аналізував у його книзі "Зіткнення цивілізацій і пере-

будова світового порядку" [12]. На його думку, культурні генокоди визначають особливості тієї чи іншої цивілізації, зіткнення між якими поступово стає домінуючим фактором світової політики. Як зауважують деякі науковці, дійсно, проблема цивілізаційної ідентифікації (коду) надзвичайно важлива для України, а тому визначення її цивілізаційного статусу, геополітичного положення і внутрішніх можливостей, перспектив подальшого прогресу виступає нагальним питанням сьогодення. Неувага до цих проблем призводить до збочень національної політики практично в усіх її формах виявлення, зокрема, мовній [13, с.57-58].

Існує думка, що мова інтегрує всі ланки суспільства в єдине ціле. Саме тому, будь-яка держава з її економічними, політичними, ідеологічними структурами починається з національної мови, яка виступає основою духовності, культури, національної моралі, самоідентифікації, ментальності як способу мислення, що збігається зі способом життя [13, с.56]. Дійсно, у кожній європейській країні існує власний підхід до мовної політики, враховуючи її історичний, політичний, економічний розвиток, власний досвід культурних традицій та національних особливостей. У переважній більшості європейських країн принципи мовної політики визначаються в їх конституціях насамперед шляхом визначення офіційної (державної) мови або декількох мов. У цьому випадку, як зазначається у науковій літературі, терміни "офіційна мова" та "державна мова" є тотожними, адже у конституціях зазвичай використовується або термін "державна мова" або "офіційна мова", але не одночасно в одному нормативному акті, що підтверджує їх тотожність [14, с.54-55]. Водночас, з метою запобігання політичних спекуляцій з боку певних внутрішньо- і зовнішньополітичних сил, які свідомо прагнуть викликати штучне протистояння в суспільстві з питань мовної політики, що, у свою чергу, тягне за собою посилення процесів деукраїнізації мовно-культурного і мовно-інформаційного простору, та призводить до масового порушення мовних прав українців, держава повинна забезпечити безумовне виконання конституційної норми щодо всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [15]. За таких умов посилюється необхідність вивчення історичного досвіду, проведення ретроспективного аналізу розвитку суспільства, а пошук шляхів подолання внутрішнього та зовнішнього впливу на державу та забезпечення по-

дальшого розвитку суспільства стає одним із найголовніших завдань сучасної держави, тим більше, у сфері їх мовних та інших соціокультурних взаємовідносин.

Забезпечення інтересів громадянського суспільства в контексті мовно-правової політики для соціальної стабільності та розвитку країни

Найбільш успішним способом пом'якшення політичних, економічних, культурних, мовних та інших протиріч, на нашу думку, є встановлення соціального партнерства між державою і громадянським суспільством, тобто діалог та співпраця між ними. Досягаються вони, коли суспільство здійснює контроль над державою, спрямовуючи її діяльність у найбільш демократичне річизце. Повинна бути виключена будь-яка можливість надмірного втручання держави в соціально-економічну, культурну та духовну сфери життя суспільства. У свою чергу, держава повинна створювати умови, необхідні для якомога більш повноцінного здійснення прав і свобод людини і громадянина, зокрема у мовній сфері. Адже суспільне життя нормалізується, набуває цивілізованого характеру тоді, коли виникне розуміння, що в сучасному суперечливому світі всі проблеми потрібно розв'язувати лише шляхом пошуку порозуміння, компромісу [16, с.28]. Тому держава в її інституціональному розумінні і громадянське суспільство утворюють спільне явище – суспільство. Вони не можуть існувати один без одного і відокремити їх можна лише у науковому плані [17, с.65]. Отже, цілком очевидно, що без конструктивного діалогу з інститутами держави якісне функціонування інститутів громадянського суспільства неможливе.

В означеному діалозі на соціальну стабільність та економічний розвиток країни контекстуально впливає й мовна політика, яка в сучасному суспільстві визнається ключовим чинником у взаємодії між громадянським суспільством та державою. Мовна політика як засіб комунікації є важливим елементом культурного спадку. Забезпечення інтересів громадянського суспільства передбачає розуміння унікальності кожної мовної групи та врахування цінностей, які вони несуть. Більше того, контекстуальна мовна політика стимулює розкриття та збереження культурного спадку через мовні практики та освітні ініціативи.

У свою чергу, розвинена економіка і соціальний добробут створюють можливості для вдосконалення громадянського суспільства і демок-

ратії. Лише з моменту проведення економічних реформ та демократизації може відбутися поступове формування громадянського суспільства зі специфічними інститутами та різноманітними інтересами, які не залежать від політичної влади і державного контролю. На сучасному етапі історичного розвитку в світі простежується тенденція до подальшого розвитку громадянського суспільства. В умовах глобалізації саме воно виступає захисником історичних, національних, культурних традицій, обґрунтовуючи позицію держави щодо ступеня її участі в інтеграційних процесах. Удосконалення громадянського суспільства стає можливим за умови постійного розширення соціальних функцій держави. Водночас соціальний розвиток призводить до постійних змін соціальної структури, в основі яких – поява нових об'єднань громадян, які відстоюють свої інтереси. У результаті соціальна структура суспільства характеризується надзвичайною нестійкістю, як на рівні процесів усередині соціальних груп, так і на рівні процесів між ними. Тому завданням ефективного управління справами суспільства має відповідати суттєво удосконалена організація та діяльність держави.

У сучасному світі визнання та ефективне гарантування всього комплексу прав і свобод людини і громадянина є тим вихідним критерієм, який дозволяє віднести державу до числа демократичних і цивілізованих. Чим більший обсяг прав і свобод людини і громадянина вона гарантує, тим вищою буде її соціальна цінність. Тому однією з найважливіших ознак соціальної держави прийнято вважати гарантування, передусім на конституційному рівні, забезпечення та захисту комплексу соціально-економічних, культурних та екологічних прав і свобод людини і громадянина. Закріплення конституційного принципу "людина є найвища соціальна цінність" потребує реалізації державою соціальних функцій таким чином, аби не було допущено обмеження однієї категорії прав і свобод людини і громадянина за рахунок іншої, *у тому числі у мовному та соціокультурному аспекті.*

Варто зауважити, що зменшення обсягів втручання державної влади до розумного мінімуму не призведе до дисбалансу лише у випадку, коли у громадянському суспільстві існують розвинена система недержавних зв'язків і його розвинені інститути будуть здатні врегулювати ті питання, які держава передала йому [18, с.337]. До таких інститутів можна віднести сім'ю, церкву, політичні партії, приватні та колективні підприємства, комерційні організації, громадські

організації, профспілки, недержавні засоби масової інформації тощо. Без залучення цих інститутів важко своєчасно виявляти проблеми та вирішувати їх.

Вказані інститути становлять основу громадянського суспільства, більше того, їх ефективне функціонування є основним показником зрілості цього феномена. Водночас, як відомо, у суспільстві досить важко подолати конфлікт інтересів, що постійно виникає між різними суб'єктами. У результаті цілком закономірно, що у демократичному суспільстві певні суперечності виливаються у більш широке протиріччя між більшістю, що здатна впливати на прийняття кінцевого рішення на свою користь, і меншістю, що позбавлена потенціалу для такого впливу. Отже, для забезпечення соціальної стабільності потрібен баланс соціальних, економічних та інших інтересів громадянського суспільства, що, у свою чергу, дозволить стримувати соціальні конфлікти для запобігання деструктивним процесам, які несуть загрозу соціальному і економічному розвитку країни, *а також перешкоджають розвитку мовних та інших соціокультурних відносин.*

Висновки

Можна вважати, що загальне завдання, мета правової держави полягає в упорядкуванні суспільних відносин на засадах права та інституціональному забезпеченні відповідного балансу в суспільстві, а соціальна держава намагається досягти аналогічного ефекту – гармонізації та збалансування різноманітного за складом суспільства. Адже вони демонструють еволюцію поглядів людей на відповідні форми забезпечення гармонії у суспільстві, у тому числі, й в контексті соціокультурних відносин, досягнення соціального компромісу. Якщо у завдання правової держави входить створення діючих правових механізмів узгодження суспільних і особистих інтересів і реалізації законних прав і інтересів людей, то завдання соціальної держави в першу чергу – розробка й впровадження в життя механізмів вирішення завдань лише в соціально-економічній сфері, які повинні спиратися на право. Разом із тим, в основу цих механізмів можуть бути покладені соціальні, психологічні, економічні, культурні, національно-етнічні, мовні та інші тенденції й особливості розвитку суспільства у всій складності його структури та у різноманітті рівнів.

Конфлікт інтересів

На переконання авторки статті конфлікт інтересів відсутній.

Вираз вдячності

Наукова стаття виконана відповідно до плану фундаментальних досліджень Науково-дослід-

ного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ernest Gellner. *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*. 1994. 225 p.
2. Alexander J. *Bringing Democracy Back In. Intellectuals Beyond Academy* / ed. by Ch. Lemert. Sage, 1990.
3. Alexander J. *Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations*. In the book: *Real Civil societies. Dilemmas of Institutionalization*; [ed. by Jeffrey C. Alexander]. London etc.: Sage, 1998. P. 1–19.
4. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. К.: К.І.С.; АНОД, 2000. 192 с.
5. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: монографія / за заг. ред. д. і. н., проф. А. І. Кудряченка. К.: НІСД, 2007. 396 с.
6. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: монографія. Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 520 с.
7. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2013. 536 с.
8. Кокорина Л. А. Социокультурный аспект становления гражданского общества: роль интеллигенции. *Українська державність: становлення, досвід, проблеми*: зб. наук. ст. (за матеріалами XII Харк. політол. читань). Х.: Право. 2001. С. 13–15.
9. Барков В. Ю. Сучасні проблеми формування громадянського суспільства в Україні. *Відносини між державою і громадянським суспільством*: матеріали "круглого столу". К.: НІСД, 2003. С. 51–56.
10. Нечипоренко О. М., Новіков М. М. До проблеми шляхів та форм творення громадянського суспільства. *Науковий вісник ДЮІ МВС України*. 2001. № 3 (6). С. 269–276.
11. Гардапхадзе Т. Г. Гражданское общество, государство и право: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Тбилиси, 2003. 40 с.
12. Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (Simon and Schuster 1992). <https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf>
13. Петькун С. Феномен мови як інтегратор соціокультурного простору в умовах глобалізації. *Українознавство*. 2013. № 3-4. С. 56-60. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2013_3-4_9
14. Канавець М. В. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної мовної політики. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 54-58. http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2017/2_2017.pdf
15. Про Концепцію державної мовної політики: Указ Президента України від 15.02.2010 № 161/2010. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010/conv#doc_info
16. Магновський І. Демократична, соціальна, правова держава і громадянське суспільство: єдність та обумовленість. *Право України*. 2005. № 7. С. 25–29.
17. Петришин О. В. Громадянське суспільство і держава у формуванні сучасної правової політики. Конфлікти в суспільствах, що трансформуються: зб. наук. ст. (за матеріалами XI Харк. політол. читань). Х.: Право, 2001. С. 63–65.
18. Ніжельська А. В. Критерії розвиненості громадянського суспільства. *Держава і право*. 2002. Вип. 18. С. 375–378.

REFERENCES

1. Ernest Gellner. *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*. 1994. 225 p.
2. Alexander J. *Bringing Democracy Back In. Intellectuals Beyond Academy* / ed. by Ch. Lemert. Sage, 1990.
3. Alexander J. *Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations*. In the book: *Real Civil societies. Dilemmas of Institutionalization*; [ed. by Jeffrey C. Alexander]. London etc.: Sage, 1998. P. 1–19.
4. Kin, Dzh. (2000). *Hromadyanske suspilstvo. Stari obrazy, nove bachennya* [Civil society. Old images, new vision]. K.: K.I.S.; ANOD (in Ukr.).
5. Kudryachenko, A. I. (Red.). (2007). *Politychna systema i hromadyanske suspilstvo: yevropeyski i ukrayynski realiyi* [Political system and civil society: European and Ukrainian realities]. Monohrafiya. K.: NISD (in Ukr.).
6. Karas, A. (2003). *Filosofiya hromadyanskoho suspilstva v klasychnykh teoriyakh i neklasychnykh interpretatsiyakh* [Philosophy of civil society in classical theories and non-classical interpretations]. Monohrafiya. Kyiv; Lviv: Vydavnychyy tsentr LNU imeni Ivana Franka (in Ukr.).

7. Vasylyev, H. Yu., Vodnik, V. D., & Volyanska O. V. Et al.; Trebina M. P. (Red.). (2013). *Hromadyanske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku* [Civil society: political and socio-legal development problems]. Monohrafiya. Kharkiv: Pravo (in Ukr.).
8. Kokoryna, L. A. (2001). Sotsyokulturnyy aspekt stanovlenyya hrazhdanskoho obshchestva: rol yntel-yhentsyy [Sociocultural aspect of the formation of civil society: the role of the intelligentsia]. In: *Ukrayinska derzhavnist: stanovlennya, dosvid, problemy: zb. nauk. st. (za materialamy 12 Khark. politol. chytan)*. Kh.: Pravo (s. 13–15) (in Ukr.).
9. Barkov, V. Yu. (2003). Suchasni problemy formuvannya hromadyanskoho suspilstva v Ukrayini [Contemporary problems of civil society formation in Ukraine]. *Vidnosyny mizh derzhavoyu i hromadyanskym suspilstvom: materialy "kruhloho stolu"*. K.: NISD (s. 51-56) (in Ukr.).
10. Nechyporenko, O. M., & Novikov, M. M. (2001). Do problemy shlyakhiv ta form tvorennya hromadyanskoho suspilstva [To the problem of ways and forms of creation of civil society]. *Naukovyy visnyk DYul MVS Ukrayiny*, 3(6), 269–276 (in Ukr.).
11. Hardapkhadze, T. H. (2003). *Hrazhdanskoe obshchestvo, hosudarstvo y pravo* [Civil society, state and law]. Extended abstract of candidate's thesis (12.00.01). Tbilisi (in Russ.).
12. Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (Simon and Schuster 1996). 368 p.
<https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf>
13. Petkun, S. (2013). Fenomen movy yak intehrator sotsiokulturnoho prostoru v umovakh hlobalizatsiyi [The phenomenon of language as an integrator of the sociocultural space in the conditions of globalization]. *Ukrayinoznavstvo*, (3-4), 56-60. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2013_3-4_9 (in Ukr.).
14. Kanavets, M.V. (2017). Zarubizhnyy dosvid formuvannya ta realizatsiyi derzhavnoyi movnoyi polityky [Foreign experience in the formation and implementation of state language policy]. *Derzhava ta rehiony*, (2), 54-58. http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2017/2_2017.pdf (in Ukr.).
15. *Pro Kontseptsiyu derzhavnoyi movnoyi polityky* [About the Concept of State Language Policy]. Ukaz Prezydenta Ukrayiny (15.02.2010 No. 161/2010).
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010/conv#doc_info (in Ukr.).
16. Mahnovskiy, I. (2005). Demokratychna, sotsialna, pravova derzhava i hromadyanske suspilstvo: yednist ta obumovlenist [Democratic, social, legal state and civil society: unity and conditioning]. *Pravo Ukrayiny*, (7), 25–29 (in Ukr.).
17. Petryshyn, O. V. (2001). Hromadyanske suspilstvo i derzhava u formuvanni suchasnoyi pravovoyi polityky [Civil society and the state in the formation of modern legal policy]. In: *Konflikty v suspilstvakh, shcho transformuyutsya: zb. nauk. st. (za materialamy 11 Khark. politol. chytan)*. Kh.: Pravo (s. 63–65) (in Ukr.).
18. Nizhelska, A. V. (2002). Kryteriyi rozvynenosti hromadyanskoho suspilstva [Criteria for the development of civil society]. *Derzhava i pravo*, (18), 375–378 (in Ukr.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:
Форум права: 77 pp. 16–22 (4).

Related identifiers:
10.5281/zenodo.10114541
http://forumprava.pp.ua/files/016-022-2023-4-FP-Holovashchenko_4.pdf
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2023_4_4.pdf

License (for files):
[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Received: 06.10.2023
Accepted: 01.11.2023
Published: 08.11.2023
Available online: 08.11.2023

Cite as:

Головащенко, О. С. (2023). Громадянське суспільство та соціальна правова держава: взаємодія в контексті мовних та інших соціокультурних відносин. *Форум Права*, 77(4), 16–22.
<http://doi.org/10.5281/zenodo.10114541>

Holovashchenko, O. S. (2023). Hromadyanske suspilstvo ta sotsialna pravova derzhava: vzayemodiya v konteksti movnykh ta inshykh sotsiokulturnykh vidnosyn [Civil Society and the Social Law State: Interaction in the Context of Linguistic and Other Sociocultural Relations]. *Forum Prava*, 77(4), 16–22. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10114541>